

Στην προοπτική επίλυσης αυτού του προβλήματος υπογραμμίζεται η ανάγκη μιας αποεπαγγελματοποίησης των επιστημόνων και των επιστημών, η οποία από τη μια θα θεμελιώνει το επιστημονικό εγχείρημα (καλύτερα: το σύνολο των επιστημονικών γνώσεων) ως πολιτισμικό και κοινωνικό (άρα ως ιστορικό γεγονός), από την άλλη απαιτείται αυτή η αποεπαγγελματοποίηση να διατηρεί τον πλούτο του «επαγγελματισμού» στα πλαίσια μιας διεπιστημονικής και συλλογικής συνεργασίας (λαμβάνοντας υπόψη τους χρήστες των διάφορων επιστη-

μονικών επιτευγμάτων και τις τεχνικές εφαρμογές τους). Ως συνέπεια αυτής της αντίληψης προκύπτει και η ανάγκη μιας ριζικής επανεξέτασης του ρόλου και της θέσης των εξειδικευμένων επιστημόνων, ενός επαναπροσδιορισμού του επιστημονικού έργου, η ανάγκη ελέγχου, από την πλευρά της κοινωνίας, και συνεπώς ένας αναπόφευκτος γνήσιος εκδημοκρατισμός των επιστημονικών γνώσεων.

Παναγιώτης Τσιαμούρας

Γιάννης Σκαρπέλος, *Terra Virtualis. Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1999

Ο Herbert Simon, βραβείο Νόμπελ στην οικονομία, θεωρείται γενικά ως ένας από τους θεμελιωτές της Τεχνητής Νοημοσύνης. Μαζί με τον Alan Newell απέτυξε ένα πρόγραμμα για Η/Υ για να προσομοιώσει τη δημιουργική διαδικασία της ανθρώπινης σκέψης στο βαθμό που η ανθρώπινη σκέψη ασχολείται με ένα πρόβλημα που έχει να κάνει με σκοπούς και μέσα. Για τους ιστορικούς των ιδεών ο Simon αποτελεί ένα είδος σύγχρονου Leonardo da Vinci, έναν άνθρωπο της αναγέννησης, που κατά λάθος βρέθηκε στον 20ό αιώνα. Σχεδόν όλα τα βιβλία του Simon βασίζονται στο ίδιο σχήμα: *Models of Man* (1975), *Models of Discovery* (1977), *Models of Thought* (1979, 1989) και το πιο πρόσφατο *Models of Life* (1991), μια

αυτοβιογραφία. Στο τελευταίο αυτό βιβλίο με ιδιαίτερα παράξενο περιεχόμενο αποκαλύπτεται ένας άνθρωπος που κατασκεύασε τη ζωή του σε πλήρη συμφωνία με τις αρχές που καθοδηγούν τη σκέψη του —μια σκέψη που πιστεύει ότι το καλύτερο μοντέλο της είναι ο ψηφιακός υπολογιστής. Ο Simon, όπως κάθε σοφός του δικού του διαμετρήματος, έχει ταξιδέψει πολύ. Ωστόσο δηλώνει με έμφαση ότι κατά την παραμονή του στο εξωτερικό δεν έμαθε τίποτα που να μην μπορεί να το μάθει πιο γρήγορα, πιο ευχάριστα και πιο φθηνά από βιβλία οποιασδήποτε καλής βιβλιοθήκης στις ΗΠΑ. Ήδη από το 1965, την πρώτη φορά που το ζεύγος Simon επισκέφθηκε την Ευρώπη, η αλήθεια που τους έκφραζε συνοψίζεται στο «θεώρημα

των ταξιδιών»: δεν επρόκειτο να επισκεφθούν τίποτα που να μην το έχουν γνωρίσει από βιβλία ή από φωτογραφίες. Οι δυο βδομάδες που πέρασαν στο Παρίσι ήταν ένα είδος προσκηνύματος στον Proust και τον Cesanne. Πήγαιναν σε τοποθεσίες που είχαν μελετήσει με ακρίβεια, όπως για παράδειγμα εκεί όπου είχε στήσει το καβαλέτο του ο Cesanne. «Δε μάθαμε τίποτα το καινούριο. Είχαμε ήδη δει τους πίνακες», γράφει ο Simon και καταλήγει: «Η φύση, όπως το συνηθίζει, μιμείται την τέχνη». Άλλωστε από την πρώτη σελίδα του βιβλίου του μιλάει με θαυμασμό για τον Χόρχε Λουίς Μπόρχες, το βριτουόζο του Λαβυρίνθου και των παιχνιδιών του καθρέπτη, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Σκαρπέλος. Για τον Μπόρχες άλλωστε η ιστορία δεν είναι παρά ένα αντίγραφο της λογοτεχνίας.

Ο Καστοριάδης ανατρέχοντας στον Αριστοτέλη επισημαίνει ακριβώς το αντίθετο, ότι δηλαδή η τεχνική είναι εκείνη που περατώνει αυτό που η φύση αδυνατεί να επεξεργασθεί μέχρι τέλους. Το πεδίο της τεχνικής είναι το δυνατό, το «ενδεχόμενο και άλλως έχουν», ενώ η φύση του ανθρώπου περικλείει τη δυνητικότητα να πραγματώσει το δυνητικό της φύσεως εν γένει.

Η μηχανιστική σκέψη, που αποτελεί τη βάση της νεωτερικής επιστήμης, βρίσκει την ενσάρκωσή της σ' αυτή ακριβώς την αντίληψη του Simon για τον Η/Υ. Ο Η/Υ αποτελεί την εξαντικειμενίκευση και το μοντέλο των γνωστικών διαδικασιών, ένα μοντέλο του εγκεφάλου.

Το βασικό και πιο σημαντικό τμήμα του βιβλίου του Γιάννη Σκαρπέλου αναφέρεται ακριβώς στη σημασία των μεταφορών για τη συγκρότηση της εμπειρίας και βίωσης της πραγματικότητας του κυβερνοχώρου. Αναφέρεται στη μεταφορική διάσταση των εννοιών που αποτελούν εγγενές τμήμα των

μοντέλων που διαθέτει κάθε πολιτισμός και με βάση τα οποία σκεπτόμαστε και πράττουμε. Όμως στην κουλτούρα του κυβερνοχώρου η αντίληψη του Η/Υ ως ενός μοντέλου της ανθρώπινης σκέψης, ως μιας μηχανής που σκέπτεται είναι πολύ διαδεδομένη, όπως άλλωστε και η μεταφορά του παγκόσμιου νευρικού συστήματος ή του εγκεφάλου που αποτελείται από «μαγικά κανάλια» και οι νευρώνες τους είναι οι άνθρωποι και τα διάφορα μέσα τους. Διαγράφεται δηλαδή το φάντασμα ενός νέου Λεβιάθαν. Ωστόσο ανεξάρτητα από αυτές τις ουτοπίες, τις εικασίες ή τον τρόπο μιας πανοπτικής παγκόσμιας κοινωνίας-χωροφύλακα, αποτελεί πλέον μια πραγματικότητα η μετάβαση από διάφορες περισσότερο τοπικές δημόσιες σφαίρες, ριζωμένες στον πραγματικό χώρο, προς δημόσιες σφαίρες δυνητικές, πιο ομοιογενείς, πιο παγκόσμιες, που εκτυλίσσονται σε χώρους διαμεσολαβημένους από μέσα, από δίκτυα. Αυτό το πεδίο που αποτελείται από διάφορες δημόσιες σφαίρες είναι ένα δίκτυο από δίκτυα και κόμβους που συνδέονται με πολύ διαφορετικό τρόπο και ανεξάρτητα από χωρικές αναφορές και καθορίζονται από πρωτόκολλα, προγράμματα, συνδιαμορφώσεις. Από την πραγματικότητα όμως αυτών των δυνητικών δημοσίων σφαιρών προκύπτει ότι οι δημόσιες σφαίρες, μικρές ή μεγάλες, διέπονται από τους νόμους της προσέκλυσης της προσοχής. Η προσοχή είναι η βάση κάθε επικοινωνίας. Μπορεί να μεταφραστεί σε χρήμα, σε επωνύμους, στο σεβασμό, στην εξουσία. Πρέπει να σημειωθεί ότι σε περίπλοκες κοινωνίες όπως οι δικές μας η εξουσία δεν αποτελεί τη μόνη εξήγηση που καθορίζει νετερομινιστικά το τεχνολογικό υπερσύστημα. Άλλωστε και στην αρχαία αθηναϊκή πόλη η αισθητική και η ρητορική ήταν τα κατ' εξοχήν εργαλεία στη δημόσια σφαίρα που χρησιμοποιού-

οίνταν για την παραγωγή συλλογικής προσοχής. Σήμερα τα μέσα και τα ηλεκτρονικά δίκτυα προκαλούν την προσοχή, αποτελούν συλλογικά συστήματα προσέλευσης της προσοχής που επιλέγουν τις πληροφορίες, σύμφωνα με εσωτερικά κριτήρια. Σκηνοθετούν τα περιεχόμενά τους έτσι ώστε να προσελκύσουν την προσοχή. Άλλωστε και ο άνθρωπος εμπλέκεται στα δίκτυα της προσοχής. Ότι δεν περιέρχεται στην προσοχή του δεν υπάρχει, διότι δε γίνεται ούτε αντιληπτό ούτε συνειδητό. Δεν είναι τυχαίο ότι η προσοχή αποτελεί το αποφασιστικό κριτήριο για το αν κάποιο γεγονός θα περιέλθει στη δημόσια σφαίρα. Κι όταν κάνουμε λόγο για προσοχή διακρίνουμε διάφορα αλληλοσχετιζόμενα επίπεδα: την προσοχή του κάθε ανθρώπου που καθορίζεται και περιορίζεται από το γνωστικό του σύστημα, τη συλλογική προσοχή κοινωνικών ομάδων ή ολόκληρων κοινωνιών που παράγεται από τα μέσα και τα ψηφιακά δίκτυα, αλλά και την προσοχή που παράγεται τεχνικά από τους δινητικούς φορείς του κυβερνοχώρου.

Από όλα αυτά, από τις αναλύσεις του Σκαρπέλου για τον κυβερνοχώρο, τις μεταφορές, το κείμενο, το υπερκείμενο, προκύπτει ότι τα δικτυωμένα και διαδραστικά μέσα οδηγούν σε κάτι καινούργιο. Τα διαδραστικά μέσα οδηγούν σε μεγαλύτερη ατομικότητα, σε μια προσαρμογή στις επιθυμίες του ατόμου. Στον κυβερνοχώρο καταρρέουν οι δεσμεύσεις και η διάρκεια. Με την παρακμή των μαζικών μέσων καταρρέει και η κοινωνία της αλληλεγγύης, γεγονός που γίνεται παντού ορατό με την καθιέρωση του «πούρου» καπιταλισμού και την αποικοδόμηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Τα δίκτυα ενισχύουν την ατομικοποίηση αφού μέσω της τηλεργασίας, της τηλεμάθησης ή άλλες τηλεδραστηριότητες δεν αναγκάζεται πια κανείς να τα βγάλει πέρα με άλλους αν-

θρώπους σε μια χωρική κατάσταση με όλα τα προβλήματα που δημιουργούνται και με τους αναγκαίους συμβιβασμούς.

Όμως από την άλλη μεριά η αναγκαιότητα της επιλογής των πληροφοριών στα τεράστια βουνά των δεδομένων οδηγεί στην ανάπτυξη νοημόνων φορέων που δρουν αυτόνομα στα δίκτυα και επικοινωνούν με άλλους φορείς και ανθρώπους. Ο μηχανισμός της προσοχής έχει μπει σε ανοδική τροχιά εδώ και καιρό. Σύντομα οι άνθρωποι δε θα επικοινωνούν μόνο μεταξύ τους και με ηλίθιες μηχανές, αλλά και με νοήμονες φορείς που αναπτύσσουν τη δική τους ζωή και τη δική τους δημόσια σφαίρα.

Αν τώρα στα πλαίσια αυτής της ριζικής μεταβολής έχει συμβεί και ο θάνατος του συγγραφέα, όπως υποστηρίζει ο Γιάννης Σκαρπέλος και πολύ μεγάλοι μεταμοντέρνοι συγγραφείς, αυτό είναι ένα ερώτημα. Βέβαια πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δεν έχει εμφανισθεί η αξία του δημιουργού, του ανθρώπου-συγγραφέα στον κυβερνοχώρο. Άλλωστε δεν μπορούμε να αποδείξουμε ότι ο θύραθεν χώρος αποτελεί πάντα ως κουλτούρα, ως κείμενο, ως σύστημα σημείων κάτι το ετερογενές και το δομημένο έτσι ώστε ο άνθρωπος ως μεσολαβητής ανάμεσα στην κουλτούρα και το θύραθεν χώρο να είναι πλήρως περιττός. Ο συγγραφέας δημιουργός είναι φορέας της παράδοσης και ταυτόχρονα της καινοτομίας: μ' αυτόν το ρόλο του ορίζεται επαρκώς στην πολιτισμικοοικονομική στρατηγική και στον κυβερνοχώρο. Το ερώτημα «Τι είναι ο άνθρωπος» πέρα και έξω από αυτόν το ρόλο δεν έχει καμία απολύτως σημασία για την αντίληψη του πολιτισμικού δημιουργού. Άλλωστε ο Σκαρπέλος το αποδεικνύει καθημερινά και με το έργο του και με το εύστοφο μυαλό του.

Πέρα Ζέρη